

1900 GODINA OD PROPASTI POMPEJA

Kao student objavio je, uz prijevode ruskih, francuskih i njemačkih pjesnika, i nekoliko prijevoda latinskih pjesnika. Oni su objavljeni u Šenoinu „Viencu“, i to 1874. prijevod Ovidijeve pjesme „Kćeri Perili“, 1875. Horacijeve ode I, 3 pod naslovom „Horacijeva poputnica lađi na kojoj se zaveze Vergilij u to sinje more jedrec put Atine“ i 1877. i Tibulove elegije I, 53. Značajka ovih prvih Maretićevih prijevoda jest u tome što su pjesme prevedene u originalnom metru. Tog svog načela, da se stihovi prevode stihovima i to u metru originala, držao se Maretić kod svih svojih kasnijih prijevoda. 1879. g. objavio je u „Izvjješću Kr. velike gimnazije u Zagrebu“ prijevod I i II knjige Eneide. Uz taj prijevod štampao je i svoj prvi znanstveni članak iz akcentologije opravdavajući upotrebu štokavskog akcenta u svom prijevodu. Maretić je kao temelj za tvorbu stiha postavio naglasak a ne kvantitet slogova suprotstavljajući se time Veberovim pravilima.

Za Maretićev prevodilački rad najznačajnije su svakako godine 1882. i 1883. 1882. izlazi prijevod „Odiseje“ u novoootvorenoj zbirci MH „Prijevodi grčkih i rimskih klasika“, a slijedeće godine i prijevod „Ilijade“. Vrijednost ovih prijevoda nije samo u tome da je književno djelo s jednog jezika pretočeno na drugi i time obogatilo književnost toga drugog jezika, nego prije svega u tome što je Maretić pokazao i dokazao da je u hrvatskom jeziku moguće ispjevati heksametre koji vjerno odražavaju metar originala i kojima je moguće izraziti onu ljepotu Homerovih pjesama koja se u njima nalazi.

82 Dok još nije bio zaokupljen izradom Akademijina Rječnika, Maretić je neprestano dotjerivao nova izdanja „Ilijade“ i „Odiseje“. Proučavajući strukturu i akcentuaciju naših narodnih pjesama, nastojao je heksametar prilagoditi njihovoj građi izbjegavajući npr., koliko je to mogao, opkoračenja. 1896. g. objavio je prijevod „Eneide“, 1907. Ovidijevih „Matamorfoza“, a 1932. prijevod kompletnih djela P. Vergilija Marona.

Maretićevi su prijevodi, prije svega, „Ilijade“ i „Odiseje“ ostali do danas nenadmašeni u našoj književnosti i danas, kao i prije gotovo stotinu godina, pokazuju put kojim treba ići kad se prevode pjesnička djela s grčkog i latinskog jezika.

Damir Salopek

24. kolovoza 1979. g. navršit će se 1900 godina od tragične provale Vezuva koja je u potpunosti uništila nekoliko naselja, među kojima su bili i Pompeji. Taj je kampanjski gradić, poznat još iz predantičkog vremena, zahvaljujući debeloj naslazi vulkanskog pepela ostao do danas gotovo netaknut, i sačuvao je sve one, inače tako nedohvatne, djeliće atmosfere svakodnevnog života malog mjesta.

Teško je opisati osjećaj koji me obuzimao dok sam prolazila ulicama popločanim velikim nepravilnim blokovima kamenja pokrivenim sivim vulkanskim prahom. Da li je to onaj pepeo koji je prije toliko godina zatrpao ovaj grad zajedno s njegovim stanovnicima? Gledam prema Vezuvu, vjerujem da je tako, i uzimam u ruke šačicu tog naizgled tako običnog praha kao najveću dragocjenost, ne bih li u njemu pronašla bar malo pompejanske prošlosti. Promatram kuće, većina ih je porušena, ali su se vanjski zidovi, usprkos vremenu, još održali. Dapače, neke zgrade djeluju kao da su sad još nastanjene. Znatiželja me nagoni da se popnem stepenicama do vrata. Na žalost, tu se ruše sve eventualne iluzije, i svaka mašta prelazi u okrutnu realnost: vanjska fasada bila je samo lažni nagovještaj topline kućnog ognjišta. Unutar zidina nema gotovo ničega. Poneki ostaci temelja pregradnih zidova obrasli su visokom travom, mediteranskim raslinjem, i sve odjednom djeluje kao otušno zapušteno groblje, čiji pokojnici počivaju kao dobro očuvane mumije u muzejima ili su njihova tijela, ispržena vulkanskim parama i pepelom, našla mir u ruševinama grada kojem su pripadala.

Kakva je doista bila povijest tog grada i njegovih stanovnika i kome dugujemo otkriće ovog, arheologiji tako važnog, antičkog spomenika? Pompeje spominju, dakako, antički pisci: Plinije Mlađi, koji u svojim pismima upućenima Tacitu, govori o herojskoj pogibiji svog ujaka Plinija Starijeg prilikom posljednje velike erupcije Vezuva. Seneka i Tacit spominju taj gradić u vezi s potresom koji se zbio 62. g. i čiji su tragovi, usprkos temeljitoj obnovi grada, ostali vidljivi do danas. Posljednja se tragedija duboko dojmila Marcijala i Stacija, koji opisuju te događaje. I kasnije, Pompeja se sjećaju Boetije i Petrarca. Mjesto gdje su otkriveni Pompeji zvalo se u srednjem vijeku „cività“, a taj se naziv upotrebljavao u južnoj Italiji za sva ona u antici nastanjena a kasnije napuštena mjesta, i nitko u to vrijeme nije pretpostavljao da bi se ova „cività“ mogla poistovetiti s antičkim Pompejima.

Prvi tragovi zatrpanog grada otkriveni su između 1594. i 1600. g., kad je arhitekt Domenico Fontana, da bi skrenuo tok rijeke Sarno, tim krajem prokopao kanal. No prava istraživanja započela su mnogo kasnije, 1748. godine, poslije iskopavanja vršenih u Herculenumu. Sistematski se počelo kopati tek 1861. g., a takva istraživanja traju još i danas.

Ispitivanja Pompeja omogućila su bolje poznavanje života Rimljana u svim njegovim oblicima, i to u razdoblju od 1. st. pr.n.e. do kraja 1. st.n.e. Uz predmete otkrivene

u kućama i arhitekturu, koja je izrastala pod utjecajima grčkih kolonija, posebno bliske Kume, slikarske scene na pompejanskim freskama unutar bogatijih kuća najviše govore o kultu i vjerovanjima starih Rimljana, o njihovoj rasonodi, igrama, gozbama, načinu odijevanja, odgoju, rođenju, vjenčanju, smrti i drugim oblicima života.

Položaj Pompeja otvoren prema susjednim gradovima antičke Kampanije (Noli, Noceri, Acerra), blizina mora, i napose, plodno zemljište omogućili su stanovnicima da se intenzivno bave zemljoradnjom, trgovinom i zanatstvom i da njihov grad postane jedno od značajnijih trgovačkih središta tog područja.

Pompeje je najvjerojatnije osnovalo italsko pleme Oskia, u 8. st. pr.n.e. U 6. st. pr.n.e. grad se razvija pod utjecajima grčkih i etrurskih kolonija, što potvrđuju ostaci hrama grčkog tipa koji pripada sredini 6. stoljeća. To je tzv. „dorski hram“, smješten na forumu i kasnije pretvoren u malo svetište posvećeno kultu Minerve.

Svoj današnji izgled Pompeji duguju većim dijelom samnitskim narodima koji su se u 5. st. pr.n.e. nastanili u kampanskoj nizini. Nesumnjivo je da su Pompeji u ovom „samnitskom periodu“ doživjeli velik razvoj, kako na urbanističkom tako i na umjetničkom planu. Unutar nanovo utvrđenih bedema podignuti su novi blokovi kuća sa širokim i ravnim ulicama, dok je prilaz forumu uljepšan dorskim i jonskim stupovima. Javne su se građevine, osim amfiteatra, grupirale oko foruma i u blizini Stabijskih vrata, dok su ostalo područje zauzimale stambene zgrade i razne radionice. Od javnih je građevina iz tog vremena sačuvano kazalište i odeon, a uz sam trg izgrađena je palestra na kojoj je kasnije pronađena izvanredna replika Polikletova Dorifora. Na sjevernoj strani foruma podignut je Jupitrov hram, dok je na zapadnoj obnovljen Apolonov hram i izgrađena je bazilika koja predstavlja najstariju dosad poznatu građevinu te vrste, iz 2. st. pr.n.e. Iz ovog je perioda i „Faunova kuća“ (nazvana tako prema malom brončanom kipu Fauna iz 3–2. st. pr.n.e. koji je ukrašavao impluvij). Ova je zgrada tipičan primjer raskošnije stambene arhitekture sa središnjim atrijem, po uzoru na rimske vile, a u svom stražnjem dijelu, prema grčkom modelu, prostorije se grupiraju oko peristila. Novija su istraživanja na toj zgradi pokazala da prvi sloj kuće pripada još 5. st. pr.n.e., no ovakva kakvu je danas vidimo datira se u 2. st. pr.n.e. U ovoj se zgradi nalazi glasoviti mozaik „Aleksandrove bitke“. Iz predrimskog razdoblja treba još spomenuti stabijske terme i unutrašnje dijelove sedam gradskih vrata. Gradski se zid sačuvao na sjeveroistočnoj i južnoj strani, dok je na zapadnoj bio uklonjen još u antičko doba kako bi se dobio prostor za izgradnju stambenih objekata. Grad je pravilnog, pomalo ovalnog tlocrta s dvije glavne ulice koje se sijeku pod pravim kutem (*strada di Mercurio* i *strada di Nola*), s najvećom koncentracijom javnih objekata oko foruma i Stabijskih vrata.

Počeci rimske kolonizacije vezani su uz građanske ratove. 89. g. pr.n.e. Pompeje okupiraju čete Lucija Klemencija, da bi ih kasnije osvojio Sula. Iz tih dramatičnih trenutaka arheološki nam nalazi otkrivaju zanimljivu dokumentaciju – tzv. *exitus*

– odnosno slikane natpise koji su na samnitskom jeziku označavali mjesto dodijeljeno svakoj grupi branilaca. 80. g. pr.n.e. Pompeji postaju rimskom kolonijom pod nazivom *Colonia Cornelia Veneria Pompeiorum*. Proces asimilacije starog s novim stanovništvom tekao je relativno brzo, jer su još i prije rimski građani ovdje gradili svoje „vikendice“, a bogatstvo im je najvećim dijelom ovisilo o zemljoradnji i o posjedima. Rimski je period za Pompeje značio relativno mirno razdoblje, izuzev jedne male epizode lokalnog karaktera, a ona se dogodila 59. g. pr.n.e. Izbila je, naime, tučnjava između stanovnika Pompeja i susjedne Nocere, u samom amfiteatru, zbog čega je rimski senat zabranio na deset godina održavanje igara. Pompejanska se umjetnost dalje razvijala, a i trgovina i zanatstvo, koji su poprimali sve veće razmjere unutar samog grada.

Posljednje godine života Pompeja prije sudbonosne erupcije Vezuva karakterizira obnavljanje javnih i privatnih građevina kao i izgradnja novih, pri čemu dolazi do izražaja pojava novih strujanja u umjetnosti i u ukusu umjesto dotadašnjih helenističkih utjecaja. Nove umjetničke tendencije odrazile su se unutar stambenih kuća u zidnom slikarstvu, dok se uz pravi italski tip domusa javljaju kuće s manjim arhitektonskim pretenzijama ali s funkcionalnijim rasporedom, prikladne za nove društveno-ekonomske potrebe. Opće blagostanje i *pax Romana* pogodovali su razvoju kiparstva tako da su nam pompejanske skulpture (a to isto vrijedi i za zidne slikarije) veoma važne za poznavanje grčke umjetnosti koja u originalu nije ostala sačuvana. Zidno je slikarstvo Pompeja, unutar kojeg možemo pratiti kontinuirani razvoj kroz puna dva stoljeća, većim dijelom reprodukcija umjetničkih djela grčkog slikarstva. U nizu reprezentativnih kuća, bilo po veličini ili ljepoti slikarija i mozaika, ističu se, osim „kuće Fauna“, još i „kuća Salustija“, „kuća srebrnog pira“, „kuća tragičnog pjesnika“ i „kuća kirurga“ (nazvane tako prema slikarskim motivima u prostorijama). Uz „Menandrovu kuću“ s atrijem i krasnim peristilom treba spomenuti još i „kuću Vetija“ s bogatim vrtom ukrašenim kipovima i vodokocima te velikim raskošno uređenim salonom.

Kasnije, u doba Carstva oko foruma su podignute upravne zgrade (ured edila i duumvira, kurija i *comitium*) i Kapitolij posvećen Jupitru, Junoni i Minervi, dok je sam forum obnovljen mramornim porticima. Na istočnoj strani nalazi se prostrana građevina svećenice Eumahije, građena s namjerom da bude sjedište jednog od najjačih udruženja – udruženja proizvođača vunjenih tkanina, *fulones*. U blizini je smješten mali hram posvećen caru Vespazijanu i svetište javnih Lara. Uz veliku tržnicu – *macellum* nalaze se brojne trgovine i radionice, javna kuća, forumske terme i na kraju hram Fortune Auguste. Na jugoistočnoj je strani grada amfiteatar, jedan od najstarijih koje poznajemo, a nastao je oko 80. g. pr.n.e. Zanimljivo je da toj građevini nedostaju neki bitni elementi, kao što su podzemne konstrukcije, a prilazne se stepenice za gledalište nalaze s vanjske strane. Velika palestra s bazenom u sredini i s porticima u svoje je vrijeme bila okružena platanama čiji su tragovi korijenja pronađeni prilikom iskopavanja. Veliki je teatar kasnije pretvoren u kasarnu za gladijatore, a ukolo se nalazi nekoliko manjih hramova i mala palestra.

Sve je ovo nestalo u prirodnoj katastrofi da bi toliko stoljeća kasnije oživjelo pred našim očima kao spomen jednog nama istovremeno i dalekog i bliskog razdoblja.

Maja Škiljan

ARISTOTEL — 2300. OBLJETNICA SMRTI

1978. g. navršilo se 2300 godina od Aristotelove smrti. Po mnogima najveći filozof antičkog svijeta, čije su tvrdnje, ne samo filozofske, nego i one u drugim, osobito prirodnim znanostima, na velikom području bile stoljećima glavni autoritet i smatrane gotovo neprikosnovenima, rodio se u Stagiri u Trakiji 384. g. pr.n.e., u liječničkoj obitelji. Naime, njegov je otac Nikomah bio liječnik na dvoru makedonskog kralja Aminte, i ta je činjenica vjerojatno imala određen utjecaj na formiranje Aristotelova interesa za prirodu i za nastanak mnogobrojnih djela s područja znanosti koja su kasnije dobila imena zoologija, biologija itd. Događaj, međutim, koji je usmjerio Aristotelov životni put bio je njegov dolazak kao sedamnaestogodišnjaka u Atenu u Platonovu Akademiju. U njoj je proveo 20 godina sve do Platonove smrti, a zatim je otišao u Malu Aziju tiraninu Hermiji, prijatelju Akademije, i proboravio ondje tri godine. Kad su Perzijanci ubili Hermiju, preselio se Aristotel na otok Lezb i ondje dobio poziv od makedonskog kralja Filipa da dođe u Pelu i odgaja njegova sina Aleksandra.

Međutim, petnaestogodišnji Aleksandar, budući gospodar svijeta, nije imao smisla za filozofiju, i pokušaj Aristotela da utječe na mladog monarha, da ga na neki način odvrati od ideje stvaranja velike države Orijenta, propao je jednako kao i mnogo godina ranije pokušaj Platona da svoju idealnu državu ostvari na dvoru sirakuških tirana. Nesuglasice između učitelja i učenika bile su velike, i kad je Aleksandar krenuo u osvajanja na Istok, Aristotel se vratio u Atenu i u vježbalištu Likeju osnovao 335. g. pr.n.e. svoju filozofsku školu koja je po tom mjestu dobila i ime. Trinaest godina, koliko je sve do smrti predavao u Likeju, najplodnije je razdoblje Aristotelova stvaralaštva, i gotovo sav njegov doprinos filozofiji nastao je u to vrijeme.

Smrću Aleksandra Makedonskog 323. g. makedonska stranka u Ateni izgubila je svoj utjecaj, a Aristotel, na koga se zbog njegova nekadašnjeg boravka na makedonskom dvoru nije baš rado gledalo, pobjegao je u Halkidu na Eubeju „kako se Ateni jani po drugi put ne bi ogriješili o filozofiju“ i ondje slijedeće godine umro.

Premda je Aristotel svoju filozofiju počeo razvijati u krilu Platonove Akademije, on je ubrzo uočio apstraktnost učenja o idejama i kritički mu se suprotstavio. Umjesto tvrdnje da su opći pojmovi (ideje) odvojeni od pojedinačnih stvari koje imaju samo udjela u njima i da su svijet za sebe, jedino stvaran i spoznatljiv tek kroz dijalektičko mišljenje, Aristotel izajvaljuje da sve što postoji postoji kao pojedinačna stvarnost, koja je upravo takva dostupna našim osjetilima od kojih spoznaja polazi i uzdiže se do općenitijih pojmova. Da bi spoznaja bila istinita, ljudsko se mišljenje mora zasnivati na sigurnim principima. Svodeći opće principe na tri glavna: princip identiteta, princip kontradikcije i princip isključenja trećeg, Aristotel je ujedno ustvrdio da su to i principi bića, tj. objektivne stvarnosti i da prema tome jedino oni zaključci koji se slažu s tim pravilima mišljenja imaju svoju istinsku vrijednost.